

Ewa Syska

Pieczenie Gorzowa Wielkopolskiego w średniowieczu

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 10, 9-21

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Syska
Poznań

Pieczęcie Gorzowa Wielkopolskiego w średniowieczu¹

Dotychczasowe badania w zakresie sfragistyki miast Nowej Marchii w średniowieczu pozostają w głębokim regresie. Większość wizerunków pieczęci miejskich jest znanych z odrysów zamieszczonych w pracach F. A. Vossberga, bądź też ze sporadycznych odwzorowań w publikacjach regionalnych. Tak też jest w przypadku średniowiecznych pieczęci Gorzowa Wielkopolskiego, których odrysy w XIX w. zostały wydane w historii miasta autorstwa Rudolfa Eckerta. Dopiero w 1998 r. gorzowskie archiwum opublikowało barwne reprodukcje pieczęci ze swych zbiorów (zob. niżej Inwentarz, nr 2, pkt. 3 i nr 4, pkt. 3). Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że dzięki temu, iż zbiór gorzowskich dokumentów przetrwał do naszych czasów w niemalże nienaruszonym stanie², najprawdopodobniej możemy prawie ide-

¹ Artykuł ten jest efektem prac badawczych przeprowadzonych w latach 2001-2003, w ramach stypendium ufundowanego przez Alexander von Humboldt Stiftung. Skróty użyte w tekście: APS, OG, AMG, Perg. – Archiwum Państwowe w Szczecinie, Oddział w Gorzowie, Akta miasta Gorzowa, Pergaminy; BLHA - Brandenburgisches Landeshauptarchiv Potsdam; CDB – *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, wyd. A. F. Riedel, Hauptteil I [A], t. I-XXV, Berlin 1838-1863 Hauptteil II [B], t. I-VI, Berlin 1843-1858; Hauptteil III [C], t. I-III, Berlin 1859-1861; DOZA – Deutschordens-Zentralarchiv Wien; Eckert II – R. E c k e r t, *Geschichte von Landsberg a. W.*, cz. 2, Landsberg 1890; GStA PK – Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin; Joachim-Niessen – *Repertorium der im Kngl. Staatsarchive zu Königsberg i. Pr. befindlichen Urkunden zur Geschichte der Nerumark*, opr. E. J o a c h i m, wyd. P. v. N i e s s e n, Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark, 3, 1895; KDW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* t. III, Poznań 1879; Kletke – K. K l e t k e, *Regesta Historiae Neomarchicae*, cz. 1, Märkische Forschungen 10, 1867, cz. 2, Märkische Forschungen 12, 1868; n. wyd. – nie wydany; OBA – Ordensbriefarchiv; OF – Ordensfolianten; odp. – odpis; oryg. – oryginał; PU – Pergamenturkunden; reg. – regest, regestowany; Register – Markgraf, *Register über 90 bisher ungedruckte Urkunden die Geschichte der Stadt Landsberg a. d. W. betreffend*, Jahresbericht des Historisch-Statistischen Vereins zu Frankfurt a. O. 3, 1863; SÚA, AČK – Státní ústřední archiv v Praze, Archiv České koruny

² Dotyczy to przede wszystkim dokumentów do końca XV w., oczywiście należy tu uwzględnić zarówno przewiezienie niektórych gorzowskich dokumentów do archiwum krzyżackiego w XV w., jak i straty wojenne, zob. E. S y s k a, *Die Urkunden der Stadt Landsberg an der Warthe (Gorzów Wielkopolski) aus der Askanier- und Wittelsbacherzeit 1257-1373*, Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 48, 2002, s. 30-31 i przyp. 8.

alnie zrekonstruować system sfragistyczny średniowiecznego Gorzowa.

Należy się domyślać, że przy fundacji miasta w 1257 r. - powstał najstarszy komplet pieczęci. Jednak żadne źródła nie potwierdzają praktyki kancelaryjnej związanej z funkcjonowaniem pieczęci większej. Wszelako jej istnienie wydaje się prawdopodobne, ponieważ stanowiąc komplet z pieczęcią sekretną I musiała ona analogicznie do sekretnej, wyobrażać orła zwróconego w lewo (zob. niżej Inwentarz, nr 1, fot.). Z kolei na najbliższej chronologicznie pieczęci herbowej większej II (zob. niżej Inwentarz, nr 3) widnieje orzeł zwrócony w prawo. Pewną przesłankę może stanowić również napis napieczętny, w którym pojawia się słowo *secretum*, co sugeruje, że nie jest to pieczęć główna, którą posługiwała się rada miasta. Ponadto forma legendy na pieczęci większej II, chronologicznie nie odpowiada drugiej połowie XIII w., lecz połowie XIV w.³ Zatem musiała istnieć jakaś inna pieczęć - główna, którą można umownie nazwać pieczęcią większą I.

Z kolei pieczęć herbową sekretną I znana jest jedynie z mało precyzyjnego odrysu F. A. Vossberga (zob. niżej Inwentarz, nr 1, fot.), sporządzonego na podstawie autopsji oryginału znajdującego się do 1945 r. w archiwum miejskim w Chojnie. Przy dokumencie datowanym na 29 listopada 1348 r. swe pieczęcie przystawiły rady miast Choszczna, Strzelec Krajeńskich, Gorzowa Wielkopolskiego i Morynia⁴. Z pracy F. A. Vossberga „Die Siegel der Mark Brandenburg” znany odrys pieczęci Morynia i Strzelec Krajeńskich, dokonane z tegoż dokumentu, które możemy zweryfikować z innymi odciskami tych samych tłoków⁵. W zasadzie rysunki Vossberga można uznać za stosunkowo dokładne, co pozwala przyjąć, że podobnie było w przypadku

³ B. T r e l i ń s k a, *Gotyckie pismo epigraficzne w Polsce*, Lublin 1991, s. 30-40.

⁴ CDB A 19, s. 213, nr 69 (29 XI 1348) *ratmanne von Arnswalde, Vredeberge, Landesberge und Morin*. Edycja na podstawie oryginału: Stadtarchiv Königsberg, sygn. nr 49 (obecnie zaginiony).

⁵ Moryń: odrys F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel der Mark Brandenburg*, cz. 1-2, Berlin 1868-1887, cz. 1, s. 13 i tabl. C. 1., nr 11, oryg. SÚA, AČK, nr 930 (25 VI 1364) - znany mi z faksymile - Archiv České koruny. Edice faksimili, t. IV, cz. 4, 1364-1368, Praha 1986, tabl. nr 930; Strzelce Kraj.: odrys F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, s. 39 i tabl. C. 3., nr 9, oryg. 1) SÚA, AČK, nr 930 (25 VI 1364) - znany mi z faksymile - Archiv České koruny. Edice faksimili, tabl. nr 930, 2) GStA PK, XX. HA, PU Schieblade 43, nr 8 (9 VIII 1402), 3) DOZA, Dok. 31. Oktober 1403 (31 X 1403). W związku z konserwacją Archiwum Korony Czeskiej nie mogłam dokonać autopsji oryginału: SÚA, AČK, nr 930, a także innych dokumentów z tego zbioru, przy których mogłyby znajdować się pieczęcie Gorzowa. Zob. też O. H u p p, *Die Wappen und Siegel der deutschen Staedte, Flacken und Doerfer*, Frankfurt a. Main 1896, s. 45; M. G u m o w s k i, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV w.*, Toruń 1960, s. 208-209, nr 422; Kletke I, s. 183.

odrysu pieczęci sekretnej I. Ciekawe jest wyobrażenie napieczętnie (zob. niżej Inwentarz, nr 1, pkt. 5), bowiem w polu pieczęci sekretnej I widnieje orzeł wyskakujący zza konarów drzewa. Trudno powiedzieć, o jaki gatunek drzewa tu chodzi, jednak jest to element, który nie był obcy średniowiecznej heraldyce miast Nowej Marchii⁶. Trudno dokładnie powiedzieć do kiedy funkcjonowała pieczęć sekretna I, ponieważ w sferze domysłów pozostaje odpowiedź na pytanie, którą pieczęć przywieszono do dwóch dokumentów z 1349 r. Pierwszy z nich, wystawiony 25 lipca przez rajców Choszczna, Strzelec Krajeńskich i Gorzowa Wielkopolskiego dotyczył uznania władzy zwierzchniej margrabiego Ludwika Starszego. Jeszcze w XIX w. jego oryginał znajdował się w archiwum rady miasta Spandau (dziś dzielnica Berlina), jednak należy uznać go za zaginiony⁷. W tym przypadku możemy jedynie przypuszczać, że ze względu na wieczysty charakter dokumentu rajcy Gorzowa użyli pieczęci większej (I ?). Natomiast drugi dokument, noszący datę 8 sierpnia 1349 r., wydany przez rady miejskie Choszczna, Gorzowa, Strzelec Krajeńskich i Barlinka, po 1945 r. zaginął wraz z całym archiwum miejskim w Chojnie⁸. Sprawa jest o tyle ciekawa, że już 10 czerwca 1351 r. użyto pieczęci sekretnej II (zob. niżej Inwentarz, nr 2, pkt. 2). Nie sposób podać przyczynę zmiany tłoka, można jedynie przypuszczać, że stara pieczęć wydawała się już przestarzała. Zatem najprawdopodobniej około 1350 r. rada miejska Gorzowa zamówiła komplet pieczęci, czyli pieczęć sekretną II i pieczęć większą II (zob. niżej Inwentarz, nr 2, 3), której stylistyka wskazuje, że wykonano ją właśnie około połowy XIV w.⁹ Pieczęć sekretna II znana jest z 15 odcisków, w

⁶ Np. pieczęć większa Mieszkowic, zob. M. G u m o w s k i, *Najstarsze pieczęcie*, s. 147, nr 275: „W polu drzewo jakby dębowe o 3 większych konarach z liśćmi, a o pień oparte 2 niedźwiedzie. Z boków 2 gałązki dębowe”, rys. tamże, tabl. XXII. Autor podaje również średnicę tej pieczęci, tj. 55 mm.

⁷ CDB A 18, s. 19n, nr 27 (25 VII 1349) *Wir Ratman der stede Arnyzwolde, Fredeberge und Lanzeberch - - - dar ste wi nu vor und hebbin zco gezcuge unse ingesegillen an dessen brieff gehangen*. Jak podaje A. F R i e d e l, edycji dokonano na podstawie „Fidicini's Mittheilung aus dem Originale des rathäuslichen Archives zu Spandow”; Kletke I, s. 188: „Das Original befindet sich im Raths-Archive zu Spandau”. Zob. *Urkundeninventar des Brandenburgischen Landeshauptarchivs – Kurmark*, cz. 2, wyd. F. B e c k, Städtische Institutionen und adlige Herrschaften und Güter, Berlin 2002.

⁸ CDB A 19, s. 216, nr 73 (6 VIII 1349) wyd. na podstawie oryginału, sygn. nr 55: *in der betunginthe desser ding so heben wy dessen brief besegelt med unsen ingesegeln*. Znanie są dwa odrysy pieczęci z tego dokumentu, tj. Choszczna i Barlinka, zob. GStA PK, VIII. HA Sammlungen I, 9, Heft 24 – odczyt: O. H u p p, *Die Wappen*, s. 44, zob. F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 1, s. 12 i tabl. C. 1., nr 9. Strzelce Kraj. zob. F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, s. 39 (wzmianka).

⁹ Zob. wyżej przyp. 3.

większości znajdujących się dzisiaj w gorzowskim archiwum. Ponadto należy przypuszczać, że pieczęć sekretna II została przywieszona jeszcze do kilkunastu dokumentów z lat 1354-1493, wydanych przez radę miejską Gorzowa¹⁰.

Kierując się jedynie formułą sigillacyjna dokumentów rady miejskiej trudno rozstrzygnąć, kiedy jaki typ pieczęci był przywieszany. Znany jest tylko jeden przypadek, gdzie w formule sigillacyjnej zaznaczono, że użyto pieczęci sekretnej (18 V 1390) oraz jeden, kiedy użyto pieczęci większej (23 VI 1385)¹¹. Zatem istnieje dowód na to, że na pewno około 1385-1390 r., miasto posiadało stosowny komplet pieczęci, czyli pieczęć sekretną II i pieczęć większą (II ?). Pieczęci większej używano niezwykle rzadko, warto dodać, że w 1385 r. przywieszono ją do dokumentu, w którym rada oznajmiła, że za 300 kóp groszy kupiła wieś Karnin, a jedyny czytelny odcisk pieczęci większej II wisi przy dokumencie homagialnym panów i miast nowomarchijskich wobec Zakonu Krzyżackiego z 9 sierpnia 1402 r. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że opieczętowano nią dokument z 13 stycznia 1404 r., na mocy którego burmistrz i rada miejska sprzedali Zakonowi prawa do gorzowskich myłnów (zob. niżej Inwentarz, nr 3, pkt. 2). Zatem pieczęcią większą były uwierzytelniane dokumenty wieczyste¹².

¹⁰ CDB A 24, s. 64, nr 116 (1354); oryg. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, DK perg., nr 84 (pasek pergaminowy po pieczęci) = KDW III, nr 1422 (11 III 1360) *Ad cuius evidenciam pleniorem presenti instrumento publico ipsorum consulum et civitatis prefate Landzberg sigillum est appensum*; CDB B 3, s. 36n, nr 1159 (21 V 1374); reg. Eckert II, s. 36 (14 II 1392) dokument jeszcze w XIX w. archiwum w Gorzowie; odp. GStA PK XX. HA, OF 67, 236-238 (30 III 1409) n. wyd. – reg. Joachim-Niessen, nr 232; reg. Register, nr 38 (21 X 1409) - dokument jeszcze w XIX w. w Archiwum Miejskim w Gorzowie; APS, OG, AMG, Perg., sygn. 72 (pasek pergaminowy po pieczęci) n. wyd. – reg. Eckert II, s. 42 (10 XI 1421); reg. Eckert II, s. 52 (24 VIII 1447) przed 1945 r. w Gorzowie; CDB C 1, s. 535n, nr 382 (15 VII 1470) zob. Register, nr 58; oryg. APS, OG, AMG, Perg., sygn. 113: *sigillo nostre civitatis fecimus comissionaliter et ex certa facta rate communie subappenso* (25 III 1488) n. wyd. – reg. Register, nr 67; oryg. APS, OG, AMG, Perg., sygn. 116: *nostre civitatis sigillum presentibus est appensum* (4 XII 1492) n. wyd. – reg. Register, nr 69; reg. Register, nr 73 (8 III 1493) jeszcze w XIX w. w gorzowskim archiwum.

¹¹ *Dar tu thu thunge hebbe wi unser stad secret* [wyr. E. S.] *an dessen briff laten henggen* (18 V 1390) - zob. tabl. II, nr 8; APS, OG, AMG, Perg., sygn. 52 = KDW III, nr 1832 (23 VI 1385) *in premissorum omnium evidens testimonium, sigillum maius nostri oppidi Nove Landesberch* [wyr. E. S.] *presentibus est appensum*.

¹² Przy okazji chciałabym skorygować moje ustalenia co do pieczęci Gorzowa, zob. E. Syska, *Die Urkunden*, s. 77, reg. nr 47, gdzie ową pieczęć wraz z resztką zachowaną przy dokumencie z 13 stycznia 1404 r. uznałam za pieczęć sekretną II, twierdząc zarazem, że pieczęcie sekretne pochodzące z lat 1444-1488 nie były produktem tego samego tłoku, co odcisk wiszący przy dokumencie z 10 czerwca 1351 r. Podziękowania za konsultacje i uwagi krytyczne w tej sprawie składam na ręce Pana mgra Piotra Pokory.

Zastanawiający jest natomiast napis otokowy tej pieczęci (zob. niżej Inwentarz, nr 3, pkt. 4), gdzie pewne kontrowersje mogłyby budzić mało standardowe sformułowanie *sigillum burgensium civitatis*, jednak okazuje się, że dla pieczęci miejskich z terenu Nowej Marchii i Brandenburgii nie było to zjawisko rzadkie¹³. Mając na względzie kryterium wielkości, to pieczęć większą II (ø 43 mm) można byłoby porównać z pieczęciami większymi Kostrzyna n. Odrą (ø 42 mm) i Strzelec Krajeńskich (ø 40 mm), zatem pasuje się ona w dolnym pułapie nowomarchijskiej „normy”, która dla tego typu pieczęci waha się od ø 34 mm (Kalisz Pomorski) do ø 73 mm (Myślibórz)¹⁴. Pieczęć większa II funkcjonowała w kancelarii rady miejskiej najprawdopodobniej do połowy XV w., kiedy to wykonano nowy tłok pieczęci większej III, której pierwszy znany odcisk pochodzi dopiero z 1521 r. (zob. niżej Inwentarz, nr 4, pkt. 2). Z kolei Otto Hupp przytacza informacje o odcisku pieczęci większej III, pochodzącym z 1444 r.¹⁵ Jednak trudno znaleźć stosowny dokument wystawiony przez radę Gorzowa, który odpowiadałby podanej przez Huppa dacie. Nie wykluczone, że do tekstu wkradła się pomyłka, bądź też autor błędnie rozczytał datację, a zatem mogłoby chodzić o do-

¹³ Np. Chojna: zob. niżej przyp. 14 (oryg.), *Die Kunstdenkmäler des Kreises Königsberg*, cz. 2, s. 4, fot. 1 (fot.); Dobiegniew: zob. P. v. N i e s s e n, *Geschichte der Stadt Woldenberg in der Neumark*, Stargard 1893 (odrys); Myślibórz: zob. niżej przyp. 19 (oryg.); Berlin: zob. F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, tabl. C. 2, nr 2 (odrys); Pritzwalk: F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, tabl. C. 3, nr 2 (odrys); Werben: F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, tabl. C. 3, nr 6 (odrys); Spandau: F. A. V o s s b e r g, *Die Siegel*, cz. 2, tabl. C. 3, nr 8 (odrys).

¹⁴ Barlinek: ø ok. 56 mm, oryg. DOZA, Dok. 11. Februar 1406 (11 II 1406) n. wyd. – reg. *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*, wyd. Gaston v. P e t t e n e g g, t. I (1170-1809), Prag 1887, nr 1667; Ceydnia: ø ok. 57 mm, odlew lakowy GStA PK, VIII. HA Sammlungen I 9, Heft 27, zob. *Die Kunstdenkmäler des Kreises Königsberg*, cz. 3, s. 290, fot. 279; Chojna: ø ok. 71 mm, oryg. *Vorpommersches Landeshauptarchiv Greifswald*, Rep. 2. Ducalia, nr 26 (4 X 1319) = *Pommersches Urkundenbuch*, t. V, wyd. O. Heinemann, Stettin 1905, nr 3298; Choszczno: ø ok. 71 mm, oryg. GStA PK, XX. HA, PU Schieblade 43, nr 8 (9 VIII 1402) = CDB A 24, s. 115n, nr 177; Dobiegniew: ø ok. 58 mm, oryg. DOZA, Dok. 13. Dezember 1404 (13 XII 1404) n. wyd. – reg. Joachim-Niessen, nr 145; Kalisz Pom.: ø ok. 34 mm, oryg. DOZA, Dok. 4. Dezember 1404 (4 XII 1404) n. wyd. – reg. Joachim-Niessen, nr 143; Kostrzyn n. Odrą: ø ok. 42 mm, oryg. BLHA, Pr. Br. Rep. 37, Sachsendorf, nr 19 (5 VI 1401); Mieszkowice: ø 55 mm ?, fot. *Die Kunstdenkmäler des Kreises Königsberg*, cz. 5, s. 372, fot. 335, zob. wyżej przyp. 6; Myślibórz: ø ok. 73 mm, oryg. BLHA, Pr. Br. Rep. 10 D, Kaland/Elendengilde Soldin, nr 1 (12 X 1326) = CDB A 18, s. 447, nr 9; Strzelce Kraj.: ø ok. 40 mm, oryg. GStA PK, XX. HA, PU Schieblade 43, nr 8 (9 VIII 1402) = CDB A 24, s. 115n, nr 177; Trzcinański Zdr.: ø ok. 50 mm, oryg. BLHA, Pr. Br. Rep. 8, Stadt Schönfliess, nr 12 (12 V 1398). Niestety w wykazie tym nie mogłam uwzględnić pieczęci wiszących przy dokumencie z 25 VI 1364 - oryg.: SÚA, AČK nr 930, zob. wyżej przyp. 5.

¹⁵ O. H u p p, *Die Wappen*, s. 46.

kument homagiálny panów i miast Nowej Marchii wobec margrabiego brandenburskiego Fryderyka II z 5 kwietnia 1454 r.¹⁶ Kolejną przesłankę o wcześniejszym niż 1521 r. funkcjonowaniu pieczęci większej III stanowi odrys w zbiorze po F. A. Vossbergu (zob. niżej Inwentarz, nr 4, pkt. 3), który został wykonany na podstawie zaginionego dziś egzemplarza z 1469 r., znajdującego się niegdyś w archiwum miejskim w Chojnie¹⁷. Niestety nie znamy pieczęci sekretnej, która stanowiłaby komplet z pieczęcią większą III. Oczywiście nie sposób wykluczyć jej istnienia, ale na uwagę zasługuje fakt, iż praktycznie do końca XV w. posługiwano się pieczęcią sekretną II (zob. niżej Inwentarz, nr 2, pkt. 2).

Na pieczęci większej III wizerunek orła został umieszczony na tarczy¹⁸, co jest świadectwem procesów heraldyzacji godeł napieczętych w sfragistycie miejskiej. Ponadto orzeł trzyma w szponach dwie gałązki zwieńczone owocami w formie trefla, czyli żołędziami (zob. niżej Inwentarz, nr 3, pkt. 5), które stanowią element udostajniania godła. Zresztą z podobnym zjawiskiem mamy do czynienia w przypadku pieczęci większych Choszczna, Myśliborza, Kostrzyna n. Odrą i Mieszkowic¹⁹. Wyobrażenie z pieczęci większej III w późniejszym czasie posłużyło za wzór herbu miejskiego. Tym bardziej z całą stanowczością należy stwierdzić, że we współczesnym herbie Gorzowa koniczyny w szponach orła²⁰ są pewnym nieporozumieniem, czy też błędną interpretacją znaku obecnego na pieczęci miasta już w połowie XV w. Zresztą podobnie wyglądający element (owocnie w formie trefla) jak na pieczęci większej III występuje na pieczęci większej Choszczna, a w tym przypadku nie ma wątpliwości, że chodzi o dębinę²¹. Jest to tym istotniejsze,

¹⁶ CDB B 4, s. 483n, nr 1746 (7 IV 1454), zob. Kletke II, s. 206-207.

¹⁷ GStA PK, VIII. HA Sammlungen I 9, Heft 26. Niestety wśród dokumentów wydanych przez A. F. Riedla (CDB A 19) na podstawie archiwum chojeńskiego nie ma takiego, który odpowiadałby opisowi F. A. Vossberga. Spośród 364 pergaminów przechowywanych przed wojną w archiwum miejskim w Chojnie 25 pozostało nie wydanych, zob. *Die Kunstdenkmäler*, s. 4, zob. H. B. ü. t. o. w, *Neu aufgefundene Urkunden des Königsberger Stadtarchivs*, Die Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Neumark 15, 1938, s. 45-50.

¹⁸ Zob. P. M. r. o. z. o. w. s. k. i., *O sztuce i stylizacji heraldycznej w Polsce XIV-XV wieku*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, seria nowa, t. I (XII), 1993, s. 197.

¹⁹ Choszczno: zob. niżej przyp. 14 (oryg.) i wyżej przyp. 8 (odrys); Myślibórz: zob. niżej przyp. 14 (oryg.), F. A. V. o. s. s. e. r. g., *Die Siegel*, cz. 2, tabl. C. 2., nr 7 (odrys); Kostrzyn n. Odrą: zob. *Die Kunstdenkmäler des Kreises Königsberg*, cz. 4, s. 305, fot. 287 (fot.); Mieszkowice: zob. wyżej przyp. 6 i niżej przyp. 14.

²⁰ Tak też podaje O. H. u. p. p., *Die Wappen*, s. 46.

²¹ Pieczęć większa Choszczna – odrys, zob. wyżej przyp. 8, oryg. zob. wyżej przyp. 14.

że motyw drzewa dębowego, czy też liści, owocni, bądź gałązek dębiny jest wszechobecny w heraldyce miast terenu Brandenburgii²².

WNIOSKI

Począwszy od lokacji Gorzowa aż po koniec XV w. rada miejska posługiwała się trzema kolejnymi kompletami pieczęci. W skład każdego z nich wchodziły pieczęcie sekretne i większa. Jednak w pełni potwierdzalny źródłowo jest tylko jeden komplet, wykonany około połowy XIV w. Pieczęciami większymi uwierzytelniano dokumenty wieczyste, a sekretnymi doczesne. Powstała około połowy XV w. pieczęć większa III została udostojniona gałązkami dębu zwieńczonymi żółędziami. Najprawdopodobniej już w czasach nowożytnych zapomniano o etymologii gorzowskiego herbu i owocnię dębiny zaczęto utożsamiać z liśćmi koniczyny.

INWENTARZ ŚREDNIOWIECZNYCH PIECZĘCI RADY MIASTA GORZOWA WLKP.

Inwentarz sporządzono według następującego schematu: nagłówek z kolejnym numerem, dalej następujące pozycje: 1. Określenie typu i rodzaju pieczęci oraz czas jej użytkowania potwierdzony przez oryginały, poniżej umieszczona jest fotografia; 2. Wykaz znanych i uwzględnionych oryginalnych odcisków pieczęci; 3. Wykaz znanych i uwzględnionych rysunków i fotografii; 4. Legenda pieczęci²³; 5. Opis wyobrażenia występującego w polu pieczęci; 6. Kształt i wymiar w milimetrach; 7. Sposób wykonania odcisku pieczęci i połączenia go z dokumentem, na podstawie zachowanych oryginalnych pieczęci oraz śladów po oryginałach. Dane chronologiczne podano w nawiasach; 8. Formuła sigillacyjna; 9. Literatura.

²² Zob. O. H u p p, *Die Wappen*, s. 28 – Bernau/Mark, Eberswalde, s. 29 – Freienwalde/Oder, Liebenwalde, s. 36 – Niemeck, Oranienburg, Werneuchen, zob Werder, s. 42 – Pełczyce (Bernstein)

²³ Edycja tej części inwentarza została oparta na zasadach opublikowanych w: *Projet de regles pour l'etablissement de notices descriptives de sceaux*, w: *Folia Caesaraugustana*. 1, *Diplomatiqua et Sigillographica, Travaux preliminaires de la Commission Internationale de Diplomatie et de la Commission Internationale de Sigillographie pour une normalisation internationale des editions de documents et un Vocabulaire international de la Diplomatie et de la Sigillographie*, Zaragoza 1984, s. 95-109.

nr 1

1. Pieczęć herbowa sekretna I, potwierdzona w użyciu w (1348 ?).

1348

2. **Oryg.:** nieznan²⁴.
3. **Rys.:** GStA PK, VIII. HA. Sammlungen I 9, Heft 26²⁵. **Fot.:** brak.
4. + **SECRETV CIVIT: NOVE • LA - - - SBERG**²⁶. Napis: majuskułą w otoku, w podwójnej otoczce ciągłej?
5. W polu pieczęci orzeł zwrócony w lewo, wyskakujący zza konarów drzewa.
6. Okrągła, średnica nie znana, w literaturze funkcjonuje \varnothing 28 mm²⁷.
7. Typ odcisku i sposób połączenia z dokumentem nieznan.
8. Formuła sigillacyjna nieznan.
9. **Lit.:** O. Hupp, *Die Wappen*, s. 46; J. Schultze, *Die Brandenburgischen Städtiesel*, s. 72; M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie*, s. 89.

²⁴ Do 1945 r. egzemplarz tej pieczęci wisiał przy dokumencie przechowywanym w archiwum miejskim w Chojnie (Stadtarchiv Königsberg, sygn. nr 49) wyd. CDB A 19, s. 213, nr 69 (29 XI 1348) na podst. oryg. Całe archiwum chojeńskie zaginęło podczas II wojny światowej; M. G u m o w s k i, *Najstarsze pieczęcie*, s. 89, nr 135 – błędnie podaje, że pieczęć ta przed wojną wraz z dokumentem była przechowywana w archiwum w Królewcu (niem. Königsberg), oczywiście chodziło tu o Chojnę (Königsberg/Neumark).

²⁵ Rysunek autorstwa F. A. Vossberga, z oryginału, zob. przyp. 24.

²⁶ O. H u p p, *Die Wappen und Siegel*, s. 46, autor podał identycznie brzmiący odczyt oraz średnicę pieczęci – 28 mm.

²⁷ Zob. przyp. 26.

nr 2

1. Pieczęć herbowa II, potwierdzona w użyciu w latach 1351-1488.

1351

1364

2. **Oryg.:** APS, OG, AMG, Perg.: sygn. 19 (10 VI 1351); sygn. 58 (18 V 1390); sygn. 59 (14 II 1393); sygn. 68 (6 II 1416); sygn. 80 (2 II 1444); sygn. 82 (8 XII 1446); sygn. 93 (17 X 1458); sygn. 95 (4 VII 1462); sygn. 98 (8 I 1464); sygn. 102 (9 IX 1471); sygn. 113 (25 III 1488) – mocno uszkodzona; SÚA, AČK, nr 930 (25 VI 1364). Ślady orygu.: GStA PK XX. HA, OBA: nr 5583 (18 II 1431); nr 6902 (17 XI 1434); nr 8494 (22 VI 1444)²⁸.
3. **Rys.:** Eckert II, s. 16-17 (za tym: W. Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów miejskich*, Zielona Góra 1999, Tablica 2.). **Fot.:** Archiv České koruny. Edice faksimili, t. IV, cz. 4, 1364-1368, Praha 1986, tabl. nr 930 (faksymile); *Skarby gorzowskiego archiwum*, wyd. D. A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 1998, s. 21, nr 11 (na podst. egz. 10 VI 1351); *Skarby gorzowskiego archiwum*, s. 22, nr 12 (na podst. egz. 2 II 1444).
4. + **SECRETVM • NOVE • LANDISBERCH**
Napis majuskułą w otoku, w podwójnej otoczce perełkowej, przerywniki między wyrazami w formie małych guzów.
5. W polu pieczęci orzeł zwrócony w prawo, z rozpostartymi skrzydłami, tło gładkie.
6. Okrągła ø 34 mm.

²⁸ We wszystkich przypadkach, w których zachowały się jedynie ślady po pieczęci za kryterium identyfikacji uznałam średnicę odcisku.

7. Odciski w wosku naturalnym, w miskach z wosku takiegoż zachowanych w różnym stanie, przywieszane na paskach pergaminowych (10 VI 1351; 25 VI 1364; 18 V 1390; 14 II 1393; 6 II 1416; 2 II 1444; 8 XII 1446; 17 X 1458; 4 VII 1462; 8 I 1464; 9 IX 1471; 25 III 1488) odciski przez papierek na podkładce z wosku naturalnego (18 II 1431; 17 XI 1434; 22 VI 1444).
8. *dar tu thu thunge hebbe wi unser stad secret an dessen briff laten henggen (1390)²⁹; sub appenso sigillo (1393)³⁰; subsigillo presentibus appenso (1444)³¹; tho thuge hebbe wy unsen stad ingesiegel ume bevestinge wille myt witschap lathen henghen unden an disen unsin openbaren briff (1446)³²; submunimine nostre civitatis sigillo subimpenso (1458)³³; So hebbe wy ratmanne vorscriven dissen opennen briff mit witschap heythen und lathin to orkunde vorsigillin mit unsen stad ingesegel gehangen (1462)³⁴; sigillum nostrum presentibus sub appensum (1471)³⁵; sigillo nostre civitatis fecimus comissionaliter et ex certa facta rate communei subappenso (1488)³⁶; nostre civitatis sigillum presentibus est appensum (1492)³⁷.*
9. **Lit.:** brak.

²⁹ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 58 (18 V 1390) n. wyd. - reg. Register, nr 29.

³⁰ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 59 (14 II 1393) n. wyd. - reg. Eckert II, s. 36.

³¹ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 80 (2 II 1444) n. wyd. - reg. Eckert II, s. 46.

³² APS, OG, AMG, Perg., sygn. 82 (8 XII 1446) = Eckert II, s. 49-51 i s. 48 (wklejka).

³³ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 93 (17 X 1458) = CDB A 18, s. 423n, nr 87 (17 X 1458).

³⁴ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 95 (4 VII 1462) n. wyd. - reg. Register, nr 55.

³⁵ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 102 (9 IX 1471) n. wyd. - n. reg.

³⁶ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 113 (25 III 1488) n. wyd. - reg. Register, nr 67.

³⁷ APS, OG, AMG, Perg., sygn. 116 (4 XII 1492) n. wyd. - reg. Register, nr 69.

nr 3

1. Pieczęć herbowa większa II, potwierdzona w użyciu w latach (1385 ?)³⁸-1404.

1402

2. **Oryg.:** GStA PK, XX. HA, PU Schieblade 43, nr 8 (9 VIII 1402); DOZA, Dok. 13. Januar 1404 (13 I 1404) odcisk bardzo zniszczony – identyfikacja na podstawie średnicy pieczęci.
3. **Rys.:** brak. **Fot.:** brak
4. * *S(igillvm) B(ur)G(e)NS(i)VM CIVITATIS NOVE LANDESB(er)G* napis majuskułą w podwójnej otoczce ciągłej.
5. W polu orzeł z rozpostartymi skrzydłami, zwrócony w prawo.
6. Okrągła ø 43 mm.
7. Odciski w wosku naturalnym, w miskach z wosku takiegoż (zachowanych w różnym stanie), przywieszzone na paskach pergaminowych (1402, 1404).

³⁸ Na domniemane użycie tej pieczęci wskazuje formuła sigillacyjna dokumentu z 23 VI 1385 (oryg. APS, OG, AMG, Perg., sygn 52 = KDW III, nr 1832) *in premissorum omnium evidens testimonium, sigillum maius nostri oppidi Nove Landesberch presentibus est appensum*. Przy oryginalnie zachowały się jedynie resztki jedwabnego sznura w kolorze zielonym. Ze względu na wieczysty charakter sprawy można przypuszczać, że pieczęć większa II została przywieszona do dokumentu z 30 III 1372 r., zob. KDW III, nr 1657: *nostri oppidi sub sigillo*.

8. *Czu merer sicherheit und befestunge disser dinge habe wir uns stadt ingesegil an dessin briff lassen hengen* (1404)³⁹.
9. **Lit.:** brak

nr 4

1. Pieczęć herbowa większa III, potwierdzona w użyciu w latach (1444 ?)-1521-(1585 ?)⁴¹.
2. **Oryg.:** APS, OG, AMG, Perg., sygn. 119 (8 IX 1521).

1521

3. **Rys.:** GStA PK, VIII. HA Sammlungen I 9, Heft 26 (1469); Eckert II, s. 16-17 - na podst. nieznanego dok. z 1585 r. w Archiwum Miejskim w Gorzowie (za tym: W. Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów miejskich*, Zielona Góra 1999, Tablica 2).

³⁹ DOZA, Dok. 13. Januar 1404 (13 I 1404) n. wyd. – reg. Joachim-Niessen, nr 125.

⁴⁰ O. H u p p (*Die Wappen*, s. 46) podaje, że: użyta w 1444 r. pieczęć Gorzowa ø 33 mm, opatrzona była legendą „sigillum + civitatis + novelantsberg” w polu na tarczy widniał orzeł w prawo z gałązkami koniczyny. W zbiorze po F. A. Vossbergu (GStA PK, VIII. HA Sammlungen I 9, Heft 26) zachował się odrys tej pieczęci opatrzony datą 1469, wykonany na podstawie zaginionego dziś egzemplarza znajdującego się niegdyś w archiwum miejskim w Chojnie. Niestety wśród dokumentów wydanych na podstawie archiwum chojeńskiego przez A. F. Riedla (CDB) nie ma takiego, który odpowiadałby opisowi F. A. Vossberga. Zob. wyżej przyp. 17.

⁴¹ Rudolf E c k e r t (Eckert II, s. 16-17) opublikował rysunek tej pieczęci opatrzony datą 1585, jednak nie jest znany dokument, który mógłby odpowiadać powyższemu opisowi.

Fot.: Skarby gorzowskiego archiwum, s. 22, nr 13 (na podst. dok. 8 IX 1521).

4. + sigillum • civitatis • novelantsberg

Napis minuskułą w podwójnej otoczce ciągłej, przerywniki między wyrazami w formie małych guzów.

5. W polu pieczęci na tarczy orzeł zwrócony w prawo, z rozpostartymi skrzydłami, trzymający w szponach gałązki dębowe z owocnią w formie trefla. Przestrzeń między krawędzią tarczy a wewnętrzną otoczką legendy wypełnia ornament w formie wici roślinnej.
6. Okrągła \varnothing 35,5 mm.
7. Odcisk w wosku naturalnym, w misce z wosku takiegoż, zachowany w dobrym stanie, przywieszony na pasku pergaminowym (1521)⁴².
8. *sub sigillum presentem sub appensum* (1521).
9. **Lit.:** O. Hupp, *Die Wappen*, s. 46.

⁴² APS, OG, AMG, Perg., sygn. 119 (8 IX 1521) n. wyd. - n. reg.